

NEDEN “KÂİNATTAN SORUMLUYUZ”?

Bismillahirrahmanirrahim

Rabbimize sonsuz hamd, Efendimiz'e salat, âl ve ashâbına selâm olsun

Sürekli gündemde olan, hakkında birçok şey yazılmış, söylenmiş bir konuda yazarken farklı bakış açıları ile yaklaşılmadığı ve konunun farklı boyutları gösterilmediği sürece tekrara düşüleceği açıktır. Biz böyle bir tehlikenin farkında olarak yüce dinimizi ve kültürümüzü ilgilendiren güncel konulara dair yayınladığımız seri çalışmaların dördüncüsünde özellikle son yıllarda dünya gündemine oturan ÇEVRE konusunu farklı boyutlarıyla değerlendirmeye karar verdik.

“Kainattan Sorumluyuz” ifadesi ilk bakışta çok iddialı bir başlık olarak görülebilir; neden “Çevremizden Sorumluyuz” demediğimiz sorulabilir. “Çevre” denince ilk aklımıza gelenler çöpler, atıklar ve küresel ısınma gibi en yakınımızda olan ve hemen hissettiğimiz sorunlar olacaktır. Bu, konunun bir boyutunu oluşturmakla birlikte biz, kendimize biraz daha geniş bir ufuk belirledik. Kelâmî, felsefî, ahlâkî, fıkhi, tarihi, sanatsal, güncel ve pratik gibi birçok yönden bakış yapabileceğimiz bir alanı, insan yaşayışına etkide bulunan, onu çevreleyen alan olarak kâinatı içeren bir dosya hazırlamak istedik. Bu anlamda “Çevre” kelimesi bizim ele almak istediğimiz konuları kapsayıcı olmayacaktı. Kâinattan kastımız da en yakınımızdan başlayarak en uzağımıza kadar içerisinde yaşamımızı sürdürdüğümüz, bundan dolayı sorumluluğunu üstlendiğimiz varlıklar ve olaylar dünyasıdır.

Uzun bir ön çalışma ile belirlediğimiz dosyamız 32 makaleden oluşmaktadır. Dosyamıza Şinasi Gündüz'ün dinlerin çevreye bakışını sunduğu makale ile başlıyoruz. İnsanın çevreye karşı davranışının şekillenmesinde dinî-ahlâkî öğretinin etkisinin anlatıldığı “Çevre-Ahlâk İlişkisi” isimli makalemiz tabiata karşı sorumluluklarımızın çerçevesini üç ana başlıkla çizmektedir. “Kâinattaki Denge ve Hikmeti Anlatan Âyetlerden Seçmeler”, “Hz. Peygamber'in Çevre Duyarlılığı”, “Fıkıh Kültüründe İhtiyaç ve İmkan”, “Kur'an ve Hadislere Dayanarak Bir Çevre Ahlâkî Teorisi Oluşturulabilir mi?” başlıklı yazılar makalelerimizden bazılarıdır. “Sufi Dilinde Bilgi ve Aşk” makalesini okurken dinlenmiş olacaksınız. Tasavvufi boyutla devam etmek isterseniz “İslâm'ın Çevre Anlayışının Ana Meselesi Olarak Fıtratı Korumak” ve “İbnü'l-Arabî'ye Göre İnsanın Hilâfeti” makaleleri tam size göre... Çevre Bakanımız Veysel Eroğlu, İstanbul İl Çevre Müdürü Mehmet Emin Birpınar, İbrahim Özdemir, Kenan Gürsoy, Orhan Kural, Nasuh Mahruki ve Murat Pay ile farklı açılardan gerçekleştirdiğimiz söyleşiler, dosyamızın zevkle okunacak, rahatlatıcı bölümlerini oluşturmakta. Cemal Gülas'ın doğanın insan hayatına yaptığı etkileri anlatan denemesi ve Fatma K. Barbarosoğlu'nun biriktirmek ve dağıtmayı anlattığı denemesi dosyamızın diğer renklerinden. Ömer Lütfü Mete ise “Medya ve Kirlilik” isimli yazısında kirliliğe farklı bir bakış getirmekte. “Çevrecilik Tarihi ve Türkiye'de Çevre Örgütleri”, “Çevre Sorunları”, “Sürdürülebilir Kalkınma Dünyayı Kurtarır mı?”, “Geri Dönüşüm” konunun teknik ve pratik yönünü oluşturan makaleler. Fetva, Portre, Arşiv, Sanat, Sinema/Kitap yazılarının da ilginizi çekeceğinden eminiz.

Beğeneceğinizi umduğumuz güzel bir dosya ile karşınızdayız.

Yayına hazırlık, tasarım ve baskı süreçlerinde katkısı bulunan herkese şükranlarımızı sunuyoruz.

Rabbimiz işlerimizi kolaylaştırsın, hayırla sonuçlandır.

4 İSLÂM DIŞI DİNLERDE DOĞAL ÇEVRE

Prof. Dr. Şinasi Gündüz

8 ÇEVRE – AHLÂK İLİŞKİSİ

Prof. Dr. Mustafa Çağrı

14 ÇEVRE VE ORMAN BAKANI İLE ÇEVREMİZE BAKIŞ

Prof. Dr. Vessel Eroğlu

20 İMKÂN - İHTİYÂÇ DENGESİ

Doç. Dr. Rahmi Yaran

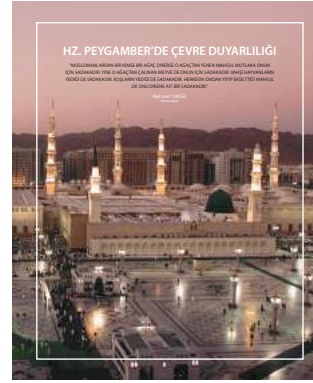
26 KÂİNATTAKİ DENG VE VEHİKMETİ ANLATAN AYETLERDEN SEÇMELER

Dr. Asım Cüneyd Köksal

28 HZ. PEYGAMBER'DE ÇEVRE DUYARLILIĞI

Mehmet Yüksel

32 KUR'ÂN VE HADİSLERE DAYANARAK BİR ÇEVRE AHLÂKİ TEORİSİ GELİŞTİRİLEBİLİR Mİ?

Dr. Ömer TÜRKER

36 SÖYLEŞİ

Prof. Dr. Kenan GÜRSOY

42 İSLÂM'IN ÇEVRE ANLAYIŞININ ANA MESELESİ OLARAK "FİTRATİ KORUMAK"

Ekrem DEMİRLİ

46 SÖYLEŞİ

Prof. Dr. İbrahim ÖZDEMİR

50 "ŞÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA" DÜNYAYI KURTARIR MI?

Dr. İbrahim USLU

62 PARA YENMEZ, YEDİĞİMİZ EKMEK TOPRAKTIR

Dr. Uygur ÖZESMİ

66 SÖYLEŞİ

Prof. Dr. Orhan KURAL

70 BİRİKTİRE BİRİKTİRE

Fatma K. BARBAROSOĞLU

72 ÇEVRECİLİĞİN TARİHİ ve TÜRKİYE'DE ÇEVRECİLİK

Kerim YATĞIN

76 MEDYA VE KİRLİLİK

Ömer Lütfü METE

78 SUFİ DİLİNDE SU, BİLGİ VE AŞK

Sema ÖZDEMİR

82 İBNÜ'L-ARABÎ'YE GÖRE İNSANIN HİLÂFETİ

Dr. Semih CEYHAN

86 ERZURUMLU İBRAHİM HAKKI VE 18. YÜZYILDA OSMANLI KÂİNAT ALGISI

Ayşe Tek BAŞARAN

92 FETVALARDA ÇEVRE KİRLİLİĞİNİN TEZÂHÜRLERİ

Emine ARSLAN

98 ARŞİV BELGELERİNE GÖRE OSMANLIDA ÇEVRE

Ayhan İŞİK

102 RAVZA-I MUTAHHARA VE KÂBE TEMİZLİĞİ: FERÂŞET-İ ŞERİFE

Doç. Dr. Ahmet KAVAS

108 SÖYLEŞİ

Nasuh MAHRUKİ

112 GERİ DÖNÜŞÜM VE ÇEVRE

Esra DEĞİRMENCİ

114 ATIK PİLLER VE ÇEVRE ÜZERİNDEKİ OLUMSUZ TESİRLERİ

Neşe SOYER

116 ÇÖZÜMÜN ADI: GERİ DÖNÜŞÜM

Yavuz SOYSAL

122 SÖYLEŞİ

Doç. Dr. Mehmet Emin BİRPINAR

126 OSMANLI MİNYATÜRÜNDE TABİAT BETİMLEMELERİ ÜZERİNE DENEME

Hesna HARAL

130 TÜRKÜLER VE TOPRAK MOTİFİ ÜZERİNE

Mehtap DEMİR

132 SİNEMA

Murat PAY

135 KİTAP

[DOĞA KARŞISINDA İNSAN]

Prof. Dr. Kenan GÜRSOY
Galatasaray Üniversitesi
Fen Edebiyat Fakültesi

□ **Sayın Hocam insanın doğa karşısında kendini konumlandırışının seyri nasıl olmuştur? Bilinçli olarak doğaya hükmetme düşüncesinin kaynağı nedir? İnsana ne kazandırmış, ne kaybettirmiştir?**

Biz öyle tasavvur ediyoruz, tarihî seyri o şekilde düşünüyoruz ki insan sadece bu tabiatın bir parçası olmakla kalmıyor, aynı zamanda onu işleyen, onun üzerinde tasarruf imkânı elde eden bir varlık olarak ortaya çıkıyor. Normal seyri düşündüğümüzde, insan önce tabiatın bir parçası gibi, sonra bu tabiatı yavaş yavaş işleyen; tabiatla, kendi hayatı açısından bakıldığında da tedbirler alan, meselâ sel olduğunda barajlar kuran, işleyen, ziraat yapan, verilmiş olanı bir mânada yeniden kendi faydası için değerlendiren bir varlık olarak belirleniyor. Şehirlerin gelişimi, tarihin bir medeniyet tarihi olarak oluşturulması, bilgi tarihinin başlaması, tefekkür tarihi olarak bunun devam etmesi, en sonunda XIX. yy.da yüksek bir teknolojiye ulaşılması tabiatla olan bu alışverişin, belki de mücadelenin, yavaş yavaş bozulan bir dengenin tarihi olarak düşünülebilir. Böyle bakıldığında tabiat insan için nedir? Tabiatla insanın münâsebeti ne olabilir ve buradan çıkartılabilecek bir ahlâk olabilir mi? Bana göre böyle bir değerlendirme önemlidir. Mensubu bulunduğumuz güzel dinimizin bize ikazları son derecede önemlidir. Bu ikazlar önce onu seyretmemiz onu anlamamızla alakalıdır; “görmüyor musunuz”, “anlamıyor musunuz”, “algılamıyor musunuz”, “bunda hikmetler vardır”, gibi... Özellikle yıldızların hareketleri, mevsimlerin oluşumu, tabiatdaki olayların meydana geliş ve bunların bizim için ifade ettikleri hikmeti dikkat çekmiştir. Fakat bu hikmet sadece dıştaki bir olayın cereyan etmesiyle alakalı değildir; bu hikmet aynı zamanda, insanın kendi fitratı, kendi mânası açısından da değerlendirilmesi gereken bir hikmettir. Tabiatla insan arasında bir münâsebet var, bu münâsebeti klasik bir felsefe lisanıyla söyleyecek olursak, hatta tasavvufu da bunun içine katarsak, bu münâsebet bir mikro kozmos – makro kozmos münâsebetidir. Küçük kâinat olarak insan, büyük kâinat olarak tabiat. Yeryüzünde, tabiatla fark ettiğimiz bir nizam, böyle bakıldığında insana aktarılması gereken bir nizam oluyor. Tabiatla gördüğümüz denge ya da itidal, insana adalet erdemi olarak aksettirilebilmelidir. Tabiatla gördüğümüz insan açısından fazlalıklar der-

ken, burada bazı felaketler söz konusu olabiliyor. Bunu bir ibret olarak görmek gerekiyor. Bu anlayışla hayatın bütününde bir mâna gören İslâmiyet, asıl hikmeti insan açısından düşünürken bu insanın kendisi için de tabiatla bir alışveriş içinde olduğunu bize göstermiş oluyor.

İnsan ne kadar kendi içindeki ahengi yakalayabilmiş, kendi derinliğini fark etmiş, insanlığın yine kendinde mânasını, amacını fark edebilmiş, anlayabilmiş ise oluşturacağı kültür de o kadar adaletli, ahenkli, ölçülü bir kültür olacaktır.

Tabiat insanı eğitir mi?

Her halde o, alışveriş anlamındadır. Burada bir temel zihniyetin ne olduğunu da hemen hatırlayalım. İnsanın kendisini İslâm'ın, İslâm düşüncesinin öngördüğü şekilde keşfi, kendisini mutlaka “eşref-i mahlûkât” olarak keşfidir. Fakat eşref-i mahlûkât olarak keşfetmesi yaratılışın bütününden kendisini soyutlaması anlamına gelmez, onun eşref-i mahlûkât oluşu bu yaratılışın tamamındaki mânayı ancak fark edilebileceği, anlamındadır. Ayrıca bu yaratılmışlık kendisine bir emanettir. O halde tabiat insana emanettir. O kadar hoş bir emanet ki nerede ise bunu tabiatın kendisi istemiş gibidir. Oradaki emanette daha derin mânalar vardır ama bunlardan en önemlisi de tabiatın ta kendisidir. İnsan da kendisine emanettir. Yakınları da kendisine emanettir. İnsanlık âlemi de emanettir, medeniyetler de emanettir. Ama insana emanet olanlar içinde tabiatın kendisi de vardır. Şimdi biz eşref-i mahlûkâtız diyerek, yaratılmışlar arasındaki dengeyi ihmal eder ve onlar üzerinde bir hâkimiyet tasavvur etmek imkânına sahip olduğumuzu düşünürsek, burada soruyorum, bu emanete başka bir cihetten ihanet etmiş olmaz mıyız? Onunla bir alışveriş ihtiyacımız var, onun mânasını kavrayıp o mânadan kendimize bir hikmet çıkarmaya ihtiyacımız var.

Sayın hocam insanın kültür üretmesinden bahsederseniz?

Bu tabiatla biraz farklı; şimdi genel bir tanımla hepimiz biliyoruz ki, kültür insanın tabiatla ilâve ettikleridir. Bir başka deyişle kültür, tabiat üzerine insanın başarılarıdır. Yani insan tabiatı işleyerek kültürü oluşturur. Tabiatla bir kanuniyet, tabiatla bir düzen, bir ahenk, neden-sonuç ilişkisi var. Fakat kültür bu noktada kalmıyor bu fark ediliyor ama bunun üzerine insan, tabiri

caizse, kendini, yaratıcılığını ortaya koyuyor. Dil üretiyor, sanatı, zihniyetleri, kültür adına ortaya koyduğumuz ne varsa bunların hepsi bunun içerisine girecek şekilde kendisini ortaya koyuyor. İnsan kendisini ortaya koyuyor. Az önce kendisini tanıyabilmesi için kâinattaki, tabiatındaki o ahenge bakmalıdır; onun yaratıcılığı o ahenkten hareketle kendisini ölçülü, itidalli, adaletli bir biçimde oluşturmaktadır dedik. İşte o oluşturma süreci, topluma aksedişi, kâinata aksedişi bu kültürle alakalı. Ama orada insan tabiatı tekrar etmiyor; farklı bir beşerî başarı ortaya koyuyor. Bunu yaparken kendisini ifade etmiş oluyor. İşte öyle bakıldığında, kültür de insanı aksettiren bir ayna konumuna geliyor. O zaman insanla tabiat arasında bir dengenin bir devamlılığın olması gerekir diye düşünüyoruz. Bir tekrar değil... Kültür tabiatın tekrarı değildir. Ama bir denge, bir ahenk olması gerekir. İnsan ne kadar kendi içindeki ahengi yakalayabilmiş, kendi derinliğini fark etmiş, insanlığın yine kendinde mânasını, amacını fark edebilmiş, anlayabilmiş ise oluşturacağı kültür de o kadar adaletli, ahenkli, ölçülü bir kültür olacaktır. İnsan ne kadar içinde yaratıldığı tabiatı fark edememiş, ama ona rağmen hükmetmeye, tahakküm etmeye çalışmış,

İnsanoğlunun doğaya karşı tutumunu iki ana temaya ayırmak mümkündür. Bir tarafta doğaya hükmetme düşüncesi diğer yanda ise doğayı yüceltme, insan ile eşitleme fikirleri. İnsan doğanın neresinde durmalıdır, karşısında mı, üstünde mi, yanında mı?

İslâm'ın tavrının ne olabileceği üzerinde birkaç söz söyleyelim. İfrat ve tefrit olarak birkaç tavır ortaya çıkıyor. İlk Hristiyanî tavırda, Ortaçağ'da kâinatın, bir ceza yeri olduğu düşüncesi vardı. İnsan dünyayı sevmemeliydi onlara göre. Ondaki mümkün olduğu kadar çabuk kurtulmalıydı. Onun kanunlarını araştırmak, onu tanımak, ilâhî kudretin onun üzerinden anlaşılabilirliğini bilmek söz konusu değildi. Ancak İslâm ile bunun değiştiğini görüyoruz. Kâinatı, yaratılışı anlamak, ilâhî kudretin onda nasıl tecelli ettiğini fark etmek ibadet seviyesine getirildi. Demek ki tabiatı severek, onunla bir uyum oluşturulmalıydı. Bu uyum onu bilmek anlamındadır. Fakat ahlâkî anlamda onu korumak bu uyumun asıl ifadesi olacaktır. Yani onu bozmadan onun derinliğini anlamak da, bu uyumun bir parçasıdır. Fakat Hristiyanlık kendi kurduğu medeniyetin bir ileri noktasında bunun yanlış olabileceğini, yetiştirdiği insanlar dolayısı

Şimdi biz eşref-i mahlûkâtız diyerek, yaratılmışlar arasındaki dengeyi ihmal eder ve onlar üzerinde bir hâkimiyet tasavvur etmek imkânına sahip olduğumuzu düşünürsek, burada soruyorum, bu emanete başka bir cihetten ihanet etmiş olmaz mıyız?

ona müdahale ederek iç kanuniyetini değiştirmiş ise, kendi içinde ahenksizliğe dâhil olacak ve bunun sonucu olarak da oluşturacağı kültür isabetsizliklerle dolu olacaktır. O halde tabiat hem insan için hem de insanın ürünü olarak meydana gelecek kültür için bir temel model olacaktır.

ile fark etmiştir. O zaman biraz da kiliseye yüz çevirerek bilim ve teknolojiyi dine rağmen oluşturmuştur. Burada bunlar dindar değildi demek istemiyorum. Dinin bu dünyadan kaçın, araştırmayın mânasındaki telkininin dışında, ona yüz çevirerek gerçekleştirilmiş bir gelişmeden söz ediyorum. Bu sefer de Batı dünyası, medeniyeti, temelindeki o kutsallık fikrinin tabiatla olan ilişkisini yitirdiğinden, tabiatı çok hor kullanmaya başlamıştır.

Hocam şöyle mi anlamalıyız: “Tabiatı sevmeyin” anlayışının zihnî arka planı var, onun için zarar veriyor, hoyratça kullanıyor diyebilir miyiz?

Bilemiyorum, severek de bunu yapmış olabilir. Ama oradaki korumanın dinî kaynaktan gelmemiş olmasından dolayı bir anlamsızlığı da var. Yavaş yavaş XVII. ve XVIII. yy.dan itibaren Batı dünyası bütünün mânasını değil, sadece insanı almıştır. İşte böyle bakıldığında Hristiyanlık’tan farklı olarak İslâmî düşüncede insan, “eşref-i mahlûkât” olmasına rağmen tabiat ve insan ilişkisini de belirleyen bir kriter benimsemiştir. Sadece insan değil, sadece insanın tahakkümü değil, tasarrufu değil. Çünkü “Hakk” kavramı insanla temellendirilen bir kavram değildir. O Hakk kavramında hem insan, hem tabiat yerli yerine oturur. Çünkü hem insana hem tabiata nazaran aşkın olan bir hakikat vardır ve bu aşkın olan hakikat dolayısı ile tabiat da, insan da kutsanmış olur. Bu önemli bir ayrımdır. Yani tabiata sadece seküler bir gözle bakmak, tabiata onun arka planındaki manevî boyutu, bertaraf ederek bakmak, rolün tamamını, insana veriyor ve insanı şımartıyor. O da doğa ile kendisi arasındaki münâsebette doğaya zulmediyor. İslâm medeniyetinin

sında gerilim kaçınılmaz mıdır?

Bir önceki sorduğunuz soruyla şimdiki soru arasında güzel bir ilişki kuruyorsunuz aslında. İnsan kültür oluştururken tabiatı tahrip etmek mecburiyetinde midir? Ona aykırı işler yapmak durumunda mıdır diye sormuş oluyorsunuz genel mânada... Bütün bir dikkatin bu noktaya çevrilmesi lazımdır aslında. Çünkü tabiatı hiçe sayan bir şehir mimarisi, tabiatı hiçe sayan bir kültür ortamının oluşturulması, evvelemirde insanı insan olmak bakımından kendisine yabancılaştırır. Ne kadar tabiatı tahrip ederek kültür oluşturursanız bu kültür sizi insan olmak bakımından o kadar tahrip eder. O zaman yeni şeyleri oluştururken daima bu tabiat-insan dengesi, tabiat-kültür dengesi dikkate alınmalıdır.

İlâhî kitap kâinat kitabını da okumamızı istemekte; nizam-mîzan, salah-fesat dengesi, yaratılış gerçeğine dikkat çekilerek, türevleriyle beraber 750 yerde bizi düşünmeye tefekkür etmeye sevk etmektedir. İnsanın kendisine iç ve dış âlemine bakması isteniyor. Şeyh Gâlip’in, “Hoşça bak zâtına kim zübde-i âlemin sen. Merdûm-i dide-i ekvân olan âdemsin sen” ifadeleriyle

mensubu olduğumuzun farkında mıyız acaba... Hayır değiliz, hiç şüphesiz farkında değiliz. Müslüman olarak, İslâm dininin salikleri olarak, müminler olarak tabiata bakışımızın aslında nasıl olması gerektiğini lütfen yeniden fark etmeye çalışalım.

Sayın Hocam, İnsan tabiat içinde yaşarken, şehirler kurar teknikler üretirken doğaya zarar vermek zorunda mıdır? Tabiat ve insanın üretici karakteri ara-

le daha iyi anlayabildiğimiz hakikate vurgu yapılarak, insanın kâinattan ayrı olmadığını bütünün bir parçası olduğunu nasıl yorumlamalıyız?

Bunu her an kulaklarımızda duymak, hissetmek durumunda olalım. Şimdi buradan insanlık adına yanlış bir gurur çıkaranlar, insanlığın kibrini pekiştirenler, körükleyenler, tabiata emperyalist zulümlerde bulunabileceği fikrini çıkartıyor olabilirler. Böyle bir hak veri-

liyor gibi düşünülebilirler. Tam tersi buradaki sorumluluğu fark edelim. Şimdi az önce sizin Kur'an-ı Kerim'in bizi uyarmalarını hatırlatmalarınızda ifade ettiğiniz gibi sadece bunun bilgisi anlamında bir hikmet söz konusu değildir. Onlarla ahenkli olarak oluşturulacak bir yapının

konusunda en çok şikâyet ettiğimiz şey kirliliktir. Peki, insan açısından baktığımızda olay nedir? Değerler ve ahlâk kirlenmesidir. Siyaseti, hukuku, günlük yaşayışı, bir değerler sistemi üzerinden fark eder ve yaşarız; onlar da kendi içinde bir ahengi, oluşturmak mecburiyetindedir. İnsan kendi ile olan, toplumla olan ilişkisini, ancak değerler sistemiğini gözeterek, bu gözetmedeki ihlâs ile kurabilir. Eğer ihlâs varsa insan bihakkın olması gerektiği gibi insandır. Eğer tabiatla kirlilik yoksa o

İnsan da kendisine emanettir. Yakınları da kendisine emanettir. İnsanlık âlemi de emanettir, medeniyetler de emanettir. Ama insana emanet olanlar içinde tabiatın kendisi de vardır.

bizi kendimize kazandıracağını ifade eden bir hikmet temel olarak alınmalıdır.

Bugün insanın doğa karşısında kendini konumlandığı ve doğa ile beraber kendi tabiatını da yok sayma veya yok etme sürecine girdiği öncül olarak kabul edilirse, geleneksel birikimimizin bize çıkış noktaları sunduğunu düşünmemiz mümkün müdür?

Mutlaka mümkündür. Keşke bunun üzerinde daha çok çalışılabilmiş olsaydı. Galiba geleneksel dediğimiz o eski dönemlere ait hayatımız, bahsetmeye çalıştığımız bütünleşmeyi takip eden bir hayatı bize hatırlatıyor; ama bunu bugün için anlayabiliyor muyuz? Bundan pek emin değilim. Araştırmaların bu kıtas üzerine yönlendirilmesi gerekiyor.

İnsanın gelişimini, doğa hakkındaki gözlemlerini eyleme dökerek gerçekleştirdiğini söyleyebilir miyiz? Doğanın insan düşüncesini yönlendirmedeki etkisi nedir ve bunun düşünce tarihindeki karşılığı nasıl tezahür etmektedir?

Tefekkür tarihi aynı zamanda insanın tabiat üzerinde inşa ettiği o kültür bilincinin bir tarihidir. Bilimler tarihi, bu tabiatın daha da derinden fark edilışinin, yaratılmışlar evreninin daha doğru yansıtılmasının tarihidir, dolayısıyla bir bilgi alışverişinin tarihidir. Israrla söylemeye devam edeceğiz: Ahenkli gelişme, ahenkli ilerleme, bütünü her an gözetme... Yaratılmışın bize emanet olduğunu fark etmek üzerinden gidersek biz aynı zamanda alınması gereken ibreti almış, ulaşılması gereken hikmete ulaşmış, oluşturulması gereken yapıyı oluşturmuş oluruz. Bence hikmetin aslı buradadır. Ahlâk felsefesi açısından konuya bakacak olursak şu birkaç cümleyi ilave etmekte yarar görüyorum. Bugün tabiat

da tabiat Allah'ın yaratmış olduğu gibi bir tabiattır. İnsandaki ihlâsla evrendeki temizliği bir arada düşünüp bu ahengin içinden hakikate doğru yol almak durumunda olmak.

Bir önceki cümlelerde sanki tevhidi vurguluyorsunuz.

Bütün her şeyin özü tevhid, her şey onda gizli. Ama bu tevhidin herhangi bir parçanın üzerinden değil bütünün üzerinden anlaşılması gerekiyor Çünkü zaten tevhid bütünü kastediyor. Sadece insan açısından sadece tabiat açısından, madde açısından, ruh açısından hatıta sadece ahiret açısından bunu ele alırsak bütünlüğü oluşturamayız. Her an söz konusu olması gereken prensip tevhittir. Tevhidin en etkin biçimde adeta Kur'an-ı Kerim'in özeti olacak şekilde ifade edildiği surenin adını size sorayım?

İhlâs sûresi.

Bakın "ihlâs" dediniz. Tevhidin özünde ihlâs var.

Kimi çevre örgütleri gösteri yapıyor, geriye çöp yığınları kalıyor. İhlâs olmadığı için mi?

Olsun, insanlar o problemleri görmeye devam etsinler ama ihlâsları samimiyetleri de olsun yani samimiyet, ihlâs bizi hem tabiat anlamında hem olduğumuz şu insan anlamında hem oluşturduğumuz toplum ve kültür anlamında doğruya götürecektir.

Bize zaman ayırarak verdiğiniz kıymetli bilgiler için teşekkür ederim.

Estağfirullah, güzel çalışmalarınız için tebrik ediyorum. ■